

Aydın, Mükerrerem Bedizel- Büşra Seda Yılmaz (2021). "Şeyhülislam Kemalpaşazâde'ye Ait Bir Tıp Risalesi: Fevâidü'l-Kemalpaşazâde". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 9, s. 169-216.

ŞEYHÜLİSLAM KEMALPAŞAZÂDE'YE AİT BİR TIP RİSALESİ: FEVÂİDÜ'L-KEMALPAŞAZÂDE A MEDICAL BOOKLET BY SHEIK UL-ISLAM KEMALPASAZADE: FEVÂİDÜ'L-KEMALPAŞAZÂDE

Prof. Dr. Mükerrerem Bedizel AYDIN*
Sakarya Üniversitesi
baydin@sakarya.edu.tr

Yüksek Lisans Öğr. Büşra Seda YILMAZ*
Sakarya Üniversitesi
busra.yilmaz35@ogr.sakarya.edu.tr

Öz

Osmanlı dönemi âlimlerden olan şeyhülislam Kemalpaşazâde, 1469 yılında doğmuş 1534 yılında vefat etmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı 200'den fazla eseri bulunmaktadır. Akaid, kelam, fıkıh, tefsir, tasavvuf gibi dinî sahalar başta olmak üzere tarih, edebiyat, dil, felsefe gibi konularda kaleme aldığı eserleri üzerinde yapılan çalışmalar oldukça fazladır. Buna karşın tıpla ilgili eserleri üzerinde hemen hiç çalışma yapılmamıştır. Kemalpaşazâde'nin tıbbi konularda yazdığı Arapça ve Türkçe sekiz civarında eseri olduğu söylenmektedir. Bunlar üzerinde yapılacak araştırmalar hem tıp tarihi alanına katkı sağlayacak hem de Kemalpaşazâde'yi daha iyi tanımaya imkân sağlayacaktır.

Bu makalede Kemalpaşazâde'nin daha önce incelenmemiş olan *Fevâidü'l-Kemalpaşazâde* adlı eseri tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. Türkçe yazdığı bu eserin telif tarihi bilinmemektedir. Günlük diyet içinde yer alan gıdaların/müfret devaların konu edildiği eserde gıdalar hıtlar nazariyesine uygun olarak tanıtılmış, vücuda verdikleri faydalar, zararlar ve bu

* ORCID: orcid.org/0000-0002-2047-265X

* ORCID: orcid.org/0000-0003-0097-5070

zararlardan korunma çareleri tablo hâlinde verilmiştir. Çalışmada eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshasıyla Millet Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan nüshası karşılaştırılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemalpaşazâde, Osmanlı tıp tarihi, müfret deva.

Abstract

Sheikh ul-Islam Kemalpasazâde, one of the Ottoman Era scholars, was born in 1469 and died in 1534. He wrote more than 200 works written in Arabic, Persian and Turkish. There are many studies on his works on history, literature, language, philosophy, and particularly on religious fields such as aqidah, kalam, fiqh, tafsir, and sufism. However, there are hardly any studies that have been conducted on his medical works. It is said that Kemalpasazâde had around eight works on medical subjects in Arabic and Turkish. Research into this will both contribute to the field of medical history and will help us to get to know Kemalpasazâde better.

In this article, Kemalpasazâde's work named *Fevâidü'l-Kemalpaşazâde*, which has not been studied before, is introduced and evaluated. The copyright date of this work, which he wrote in Turkish, is unknown. In this work, foods and simple remedies in the daily diet are mentioned and the foods are presented in accordance with the humoral theory and their benefits and ill-effects on the body and the ways of protecting oneself from them are given in tables. In the study, the copy of the work found at the library at the Topkapı Palace Museum was examined comparatively with the copy at the People's National Manuscript Library (Millet Yazma Eser Kütüphanesi).

Keywords: Kemalpasazâde, Ottoman History of Medicine, simple drugs.

Giriş

Osmanlı döneminde yetişen çok yönlü âlimlerden biri olan Şemseddin Ahmed, 1469 yılında doğmuştur. Şehzade Bayezid'in lalası olan dedesi Kemal Paşa'ya nispetle Kemalpaşazâde, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal adlarıyla bilinir (Turan, 2002: 238).

Çocukluğunda aldığı eğitimin akabinde asker sınıfına katılmışsa da daha sonra ilmiye sınıfına geçmeye karar vererek tahsilini tamamlamış, müderrislik, kazaskerlik ve şeyhülislamlık

vazifelerinde bulunmuştur. 1503 tarihinde Edirne Ali Bey (Taşlık) Medresesi müderrisliğiyle başlayan tedaris vazifesi Üsküp, Edirne ve İstanbul'da çeşitli medreselerde devam etmiştir. 1515'te Edirne kadısı, 1516 yılında da Anadolu Kazaskeri olmuştur. 1520 senesi başlarında Edirne Darülhadisi'ne, 1522'de Edirne Sultan Bayezid Medresesi müderrisliğine tayin edilen Kemalpaşazâde 1524 yılında İstanbul Fatih Medresesi'nde bu görevini devam ettirmiş, 1526 Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Bu makamda iken 1534 yılında vefat etmiştir (Turan, 2002: 238).

Osmanlı uleması arasında ilmî kudretinden dolayı "muallim-i evvel" lakabıyla anılan Kemalpaşazâde Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere 200'den fazla eser kaleme almıştır. Akaid, kelam, fıkıh, tefsir, tasavvuf gibi dinî sahalar başta olmak üzere tarih, edebiyat, dil, felsefe gibi alanlarda da kitap ve risaleleri vardır (Turan, 2002: 238).¹ Bunlarla ilgili hayli araştırma yapılmıştır. Mesela, edebi yönü ile ilgili olarak Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi, Türkçe Divanı ve şiir tercümeleleri üzerinde yapılan çeşitli çalışmalarla Kemalpaşazâde'nin edebî yönü ortaya konmuştur.² Ancak tıp konulu eserleri üzerinde yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır.³

Bu makalede Kemalpaşazâde'nin daha önce herhangi bir araştırmaya konu edilmemiş olan eseri, müfret

¹ Kemalpaşazâde'nin hayatı ve eserleriyle ilgili geniş bilgi için bk. (Saraç, 1995).

² Bu çalışmalardan birkaçı için bk. M. A. Yekta Saraç - M. Çiçekler, "Kemal Paşazade'nin Kafiye Risalesi", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XXVIII (1998), 445-477; M. A. Yekta Saraç (1996). "İbn Kemal Divanı'nın Tenkitli Metninin Tenkidi", *İlmi Araştırmalar Dergisi* 3 (1996), 192-195; Bünyamin Ayçiçeği, "İbn Kemâl'in Yavuz Mersiyesi ve Tahir Olgun'un Şerhi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 40 (2019), 417-450; Mücahit Kaçar, "Kemal Paşa-zade'nin Şiirlerinin Aruz, Kafiye ve Üslup Hususiyetleri", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 4/1 (2019), 16-25.

³ (Demir ve Çatılı, 2019:151-177) Bu makalede tıp ile ilgili eserleri üzerinde yapılmış herhangi bir çalışmanın adı geçmemekle beraber az da olsa bazı çalışmalar bulunmaktadır. Eserleriyle ilgili bilgi verdiğimiz bölümde bunların bazılarını değinilmiştir.

devalarla/gıdalarla ilgili olan *Fevâid-i Kemalpaşazâde* adlı tıp risalesi tanıtılacaktır.⁴

1. Kemalpaşazâde'nin Tıpla İlgili Eserleri

Fevâid-i Kemalpaşazâde'yi tanıtmadan önce tıpla ilgili olduğu söylenen diğer eserlerine de kısaca bakmak faydalı olacaktır. Kaynaklar, Arapça ve Türkçe yazılmış toplam sekiz eseri olduğundan bahsederler:

-*Râhatü'l-ervâh fi def' âfâti'l-eşbâh*: Arapça. Taundan korunmak için okunacak dualar, yapılacak havaslardan söz eden risalede bazı maddi tedavi yöntemlerine de kısaca yer verilmiştir.⁵ Küçük hacimde olan bu eserin yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde çok sayıda nüshası vardır (İhsanoğlu, 2008: 118-120).

-*Risâle fi beyân tabiati'l-efyûn*: Arapça. Afyonun özelliklerinden bahseden küçük hacimde bir eserdir (İhsanoğlu, 2008: 120-121; İhsanoğlu, 2006: 28).

-*Zehretü'l-bustân fi marifet ahvâlü'l-bâh fi'l-insân*: Arapça. Bahname üzerine yazılmış bir eser olup tespit edilen 2 nüshası bulunmaktadır (İhsanoğlu vd., 2008: 123).

-*Risale fi't-taun*: Türkçe. Taun hastalığıyla ilgili bir diğer eserdir. Tespit edilen 6 nüshası bulunmaktadır. (İhsanoğlu, 2008:121-122)

-*Rücû'ü's-şeyh ilâ sıbâh fi'l-kuvveti ale'l-bâh*: Ahmed b. Yusuf Tifaşî (ö. 651/1253)'nin aynı adı taşıyan bahnamesinin Türkçe tercümesidir (İhsanoğlu, 2008: 122-123). Ancak bu eserin müterciminin Kemalpaşazâde olduğuyula ilgili tartışmalar bulunmaktadır.⁶

⁴ Esere dikkatimizi çekerek çalışmaya yönlendiren Sayın Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç'a teşekkür ederiz.

⁵ Veba risaleleri ve bu eserle ilgili kısa bir değerlendirme için bk. (Arıcı, 2021:128-129)

⁶ Yapılan araştırmalarda, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'da eserin tercümesinin Kemalpaşazâde tarafından yapıldığını söylediği, ancak mevcut nüshalarda Kemalpaşazâde'nin adına rastlanmadığı, dolayısıyla eserin ona ait olmasının mümkün görünmediği ifade edilmektedir. bk. (Saraç, 1995: 56; Bayat, 2003:149; Kırbyık, 2012:149)

-*Risâle-i Tılsım (Tılsımât)*: Türkçe. Tılsımın taun (veba) hastalığına çare olup olmayacağı konusunda kaleme alınmış bir risaledir (Dalkıran, 1996: 195-208).⁷

-*Tercümetü'l-Kitabi Ebi'l-Alai fi't-Tıbb*: Ebu'l-Alâi'nin tıp kitabının tercümesi olduğuna dair kaynaklarda adı zikredilmesine rağmen herhangi bir nüshasına tesadüf edilmemiştir (Saraç, 1995: 57).

2. Fevâid-i Kemalpaşazâde

Kemalpaşazâde'nin Türkçe kaleme aldığı bu eserde çeşitli bitkisel ve hayvansal kökenli gıdalar/müfret devalar konu edilmiştir. Telif tarihi bilinmemektedir.

Eserin adı açık değildir. Topkapı Sarayı nüshasında metnin başında “Fevâid-i Kemalpaşazâde”; Ali Emiri nüshasında serlevhada “Risale-i Kemalpaşazâde” yazılmıştır. Eserin içeriğiyle uygun düşmesi bakımından Topkapı Sarayı nüshasındaki isim esas alınmıştır.

Eserde mukaddime yoktur. Müellif nüshasına ulaşılammış olmakla beraber elimizdeki iki nüshada da mukaddime olmayışı, müellifi tarafından yazılmamış olduğunu düşündürmektedir. Mukaddime olmadığı için eserin hangi saikle kaleme alındığı, telif tarihi vb. muhtemel bilgileri öğrenmek mümkün olmamıştır.

2.1. Eserin Nüshaları: Türkiye Kütüphanelerinde tespit edilen iki yazma nüshası bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı Nüshası: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1687/3'te *Fevâid-i Tıbbiye* adıyla kayıtlıdır. Üç tıp eserinin toplandığı mecmuanın 87b-90a varakları arasında yer alır. Talik hat ile yazılmıştır. İlk sayfada 19, son sayfada 10, diğerlerinde 23 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Ancak mecmuda yer alan bir önceki metin olan Kaysunizâde'ye ait risalenin sonundaki “fi şehri şevvalü'l-mükerrem/ li-sene isneteyn aşere ve miete ve elf 1112 (1701)” istinsah kaydını bütün metne teşmil etmek, yazı benzerliği sebebiyle mümkün olabilir.

Ali Emiri Nüshası: Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Türki-Tıbb 159/1'de *Risale-i Kemâlpaşazâde fi İlmi't-Tıbb* adıyla kayıtlıdır. Tıbbıa dair üç risalenin yer aldığı bir mecmua içinde 1b-

⁷ Bu risale ile ilgili geniş değerlendirme için bk. (Şen, 2017: 66-88).

9a varakları arasında yer alır. Nesih hat ile yazılmıştır. Sayfada 6 satır bulunmaktadır. Adi ser-levha yapılmıştır. Müstensihi bildirilmemiş, “temmetü’r-risale sene 1181 (1767/1768)” kaydıyla istinsah tarihi verilmiştir.

İki nüsha karşılaştırıldığında birinde olup diğerinde olmayan madde başlarının mevcut olduğu görülür. Topkapı Sarayı nüshasında toplam 121 gıda/müfret deva yer alırken Ali Emiri nüshasında toplam 93 madde başı bulunmaktadır. Bu nüshada yer alıp Topkapı Sarayı nüshasında yer almayan madde başı sayısı 21’dir.

Ayrıca yine iki nüsha arasında, bazı maddelerde birbirine zıt bilgilerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Söz gelimi “Kuru İncir”in bedene verebileceği zararlar Topkapı Sarayı nüshasında “Ta’âmi hazm **eder**, mi’deye ziyân eder.” şeklinde, Ali Emiri nüshasında “Ta’âmi hazm **etdürmez**, mi’deye ziyân eder.” olarak yazılmıştır. Ayrıca, “Ekşi alma” maddesinde yer alan “Yılan agusun def eder” bilgisinin diğer nüshada “Bel agrısın def eder” şekline dönüşmesi, yine aynı maddede “mefâsil zahmetine” ifadesinin diğerinde “mu’âlece zahmetine” şeklinde yazılması ve “tabiatı” sütunundaki bilgilerde yer alan “ratb” kelimesinin Ali Emiri nüshasında hemen daima “tab” olarak yazılması bu gibi müstensih hatalarına örnek olarak verilebilir.

Bir başka husus aynı konuda farklı bilgilerin verilmesidir. Mesela “Kaz yumurtası”nın bedene verebileceği zararların ortadan kaldırılması için Topkapı Sarayı nüshasında “Şarâb mazarratın def eder.” bilgisi verilmiş, buna mukabil Ali Emiri nüshasında “Tuzla kekük mazarratın def eder.” yazılmıştır.

Bütün bu sebeplerle, çalışmamızda iki nüshanın çevirimetninin birlikte verilmesi uygun bulunmuştur.

2.2. Eserin muhteva özellikleri: Gıdalar, sağlıkla olan ilişkileri⁸ sebebiyle müfret deva kapsamında değerlendirildikleri için müfredat kitaplarında veya tıp kitaplarının müfret devalardan söz eden bölümleri içinde yer aldıkları gibi müstakil eserlere de konu olmuşlardır. 14. yüzyılda Tutmacı tarafından Farsça’dan Türkçe’ye çevrilen *Tabiatnâme* bu konuda örnek olarak verilebilir

⁸ Gıdaların sağlıkla olan ilişkisi için bk. (Sarı, 2008: 137-151)

(Sarı-Zülfikar, 1992: 26; Karasoy, 2009). *Fevâid-i Kemalpaşazâde* de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Eser, müfret deva olarak bilinen bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli devalar içinden sadece yenilip içilebilecekleri ihtiva eder. Bu kapsamda meyve, sebze, baharat, bakliyat, et, sakatat ve diğer bazı hayvani gıdalar, su çeşitleri, şuruplar, az miktarda olmak üzere yemekler ve peynir gibi bazı işlenmiş gıdalar tanıtılmaktadır. Mineral kökenli madde başı yoktur.

Verilen bilgiler dönemin tıp anlayışının dayandığı hıltlar nazariyesi ile uyumludur. Kısaca açıklamak gerekirse, insan bedeninde kan, safra, sevda ve balgam (kara safra) adı verilen dört hılt bulunur. Bu hıltların sıcak/soğuk (har-germ/bârid) ve nemli/kuru (ratb/yâbis) nitelikleri olduğu kabul edilmektedir. Mesela, safra sıcak ve kurudur. Bu hıltlar her insanın vücudunda tabii bir dağılımı gösterirler ki bu da mizacı belirler. Söz gelimi kişide kan hıltı fazlaysa o insan demevî mizaçlıdır.

Sıcak/soğuk ve nemli/kuru nitelik çiftleri sadece hıltlara özgü değildir. Yenilip içilen gıdalardan tedavide kullanılan devalara, giyilen ipek, pamuk, yün gibi kumaşlardan kürklere, çiçeklerden, kokulardan musiki makamlarına kadar her şeyde bu nitelik çiftleri bulunmaktadır. Bu niteliklerin birbirleriyle uyumu hem hastalıklardan korunmak hem de tedavi için gereklidir.

İnsan vücudunda bulunan tabii hılt dengesi başta yenilip içilen gıdalar olmak üzere çeşitli sebeplerle bozulduğunda hastalık meydana gelmektedir. Ayrıca hıltların gıdalarla oluştuğunu da göz önüne aldığımızda günlük diyet içinde yer alan gıdaların önemi daha iyi anlaşılır. Dolayısıyla kişi bunların tabiatlarını bilmeli, gıdanın kendi tabii hılt dengesini bozmasına izin vermeyecek şekilde tüketerek sağlığını korumalı, sağlığı bozulmuşsa tedavinin/müfret devaların ilk basamağını teşkil eden besinleri bilinçli bir şekilde tüketerek tedavi olmalıdır.⁹

Metin, 5 sütunlu tablo hâlinindedir; bu sütunlarda yukarıda kısaca açıkladığımız anlayışa uygun olarak “gıda”, “tabiat”,

⁹ Hıltlar Nazariyesi, müfret devalar ve gıdaların müfret deva kapsamında değerlendirilmeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Aydın, 2005, 302-315; Sakızlı İsa Efendi, 2019: 25-39).

“menfaat”, “mazarrat” ve “def-i mazarrat” başlıklarıyla gıdalar/müfret devalar tanıtılmaktadır:

“Gıda” başlığı altında şeftali, armut, zerdali gibi meyveler; ıspanak, patlıcan gibi sebzeler; arpa, buğday gibi tahıllar; mercimek, pirinç gibi bakliyat; turna eti, arslan eti, balık, paça, bal, peynir gibi hayvani gıdalar; safran, zencefil, tarhun gibi baharatların yanı sıra tarhana aşı, koruk aşı, paluze, ekmek gibi yiyecekler ile elma şarabı, gül suyu gibi içecekler ve sular tanıtılmıştır. Ayrıca koklanmak suretiyle sağlığı koruduğu veya çeşitli hastalıklara iyi geldiği düşünülen süsen, nergis, kızıl gül gibi çiçeklere ve çeşitli bitkisel yağlara yer verilmiştir.

“Tabiat” başlığı altında her madde başı gıda/devanın hıltlar nazariyesine göre soğuk-sıcak/nemli-kuru niteliklerden hangisini taşıdığı bildirilir.

“Menfaat” bölümünde adı geçen gıda/devanın hangi hastalığa/hastalıklara iyi geldiği açıklanmıştır.

“Mazarrat” başlığı altında adı geçen gıda/devanın tüketilmesi durumunda hangi uzva zarar verdiği veya hangi hastalığa yol açabileceği bilgisi yer alır.

“Def-i mazarrat”da ise “mazarrat” bahsinde belirtilen zararları bertaraf etmek için yapılması gerekenler sıralanır. Mesela, baklanın göze verebileceği zararlardan korunmak için günlük, dövülmüş kimyon ve tuz ile birlikte yenilmesi ifade edilmektedir.

Fevâid-i Kemalpaşazâde derleme bir eserdir, ancak metinde kaynak belirtilmemiştir. Bir kez Galen (Calinos), bir kez de Hipokrat’ın adı zikredilir.

Çevirimetin

Çevirimetinde transkripsiyon kullanılmamış, sadece uzun ünlüler (â, î, ô, û) ile ayın, hemze (‘,’) ve nazal n (ñ) gösterilmiştir.

Özellikle Ali Emiri nüshasında olmak üzere iki nüshada da imla hataları/unutulan sesler veya silintiler bulunmaktadır. Bu tip kelimeler metne doğru okunuşlarıyla ve köşeli parantez içine alınarak aktarılmıştır. Silinenler diğer nüshadan tamamlanabiliyorsa köşeli parantez içinde verilmiş, aksi durumda (silik) şeklinde not düşülmüştür.

Az olmakla beraber okunamayan/emin olunamayan kelimeler de bulunmaktadır. Bunlar (?) işaretiyle gösterilmiş, dipnotta görüntü verilmiştir.

Metin Latin harflerine aktarılırken okuma kolaylığı sağlaması bakımından noktalama işaretleri konulmuştur.

Nüshalarda yer alan madde başları aynı sırayı takip etmemektedirler. Bu sebeple çevirimetinde Topkapı Sarayı nüshası esas alınmış, Ali Emiri nüshasında yer alan madde başlarının her birinde varak numaraları gösterilmiştir.

	Topkapı Sarayı nüshası	Ali Emiri nüshası
Gıdâ	Tâze encîr (v. 87b)	Tâze encîr (v. 1b)
Tabî'at	Câlinûs eydür germ, terdür, ba'zılar huşkdur demişler.	Câlinûs eydür germ, terdür, ba'zılar huşkdur.
Menfa'at	Kavuk taşını eridür, süddeyi giderür, teni semirdür.	Kavuk taşını eridür, süddeyi giderür, teni semirdür.
Mazarrat	Kanı arturur, baş ağrısın getirür.	Kanı arturur, baş ağrısın getirür.
Def-i mazarrat	Ekşi aş ve sikencübîn-i sükkerî mazarratın def eder.	Ekşi aş, sikencübîn mazarratın def eder.
Gıdâ	Tatlu üzüm	Datlu bâdem¹⁰ (v. 1b)
Tabî'at	Germ, terdür. Ba'zılar eydür mu'tedildür.	Germ, terdür. Ba'zılar mu'tedil derler.
Menfa'at	Tabî'atı ıssı teni semirdür, ak üzüm yegdür.	Tabî'atı ıssı teni semirdür, ak üzüm yegdür.
Mazarrat	Susuzluk getirür.	Susuzluk getirür.
Def-i mazarrat	Ekşi enâr, ekşi aş	Ekşi enâr, ekşi aş

¹⁰ Burada madde başı "Datlu bâdem" olmakla beraber verilen bilgiler tatlı üzüm maddesiyle uyumludur. Bu sebeple yazım yanlışlığı olduğu düşünülmüş ve ayrı madde başı olarak değerlendirilmemiştir.

	mazarratın def' eder.	mazarratın def' eder.
Gıdâ	Şeftâlû	Şeftâlû (v. 1b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Issı mizâca kuvvet verür.	Issı mizâca kuvvet verür.
Mazarrat	Yüregi ve karnı yellendürür.	Yüregi ve karnı yellendürür.
Def-i mazarrat	Eski şarâb mazarratın def' eder.	Ekşi şarâb mazarratın def' eder.
Gıdâ	Kara erik	Kara erik (v. 1b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Tabî'atı yumşak dutar, 'ataşı men' eder.	Tabî'atı yumşak dutar, 'ataşı men' eder.
Mazarrat	İştihâyı süst eder ve gönül döndürür.	İştihâyı süst eder ve gönül döndürür.
Def-i mazarrat	Sikencübîn mazarratın def' eder.	Sikencübîn mazarratın def' eder.
Gıdâ	Armud	Emrûd (v. 2a)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Mi'deye kuvvet verür ve yürek ıssısını fâyit eder.	(silik) verür ve yürege fâyide eder.
Mazarrat	Kûlunc eder ve tabî'atı haşin eder.	Kûlunc eder ve tabî'at[ı haşine] eder.
Def-i mazarrat	Zencebîl mazarratın def' eder.	Zencebîl mazarratın def' eyler.
Gıdâ	Tatlu enâr	Tatlu nâr (v. 2a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur. Ba'zılar eydür, mu'tedildür.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Öksürüğe gâyet eyüdür ve tene kuvvet verür.	Öksürüğe fâyide eder, tene kuvvet verür.
Mazarrat	Safraı arturur, yüregi yellendürür, karna zahmet verür.	Safraı arturur, yüregi yellendürür, karnına zahmet verür.
Def-i mazarrat	Ekşi enâr mazarratın def' eder.	Ekşi nâr mazarratın def' eder.
Gıdâ	Ayva	Ayva (v. 2a)

Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Yürece kuvvet verür, idrâr-ı bevl eder.	Yürece kuvvet verür, bevl eder.
Mazarrat	Kûlunca ve nıkrîsi ziyâde eder.	Kûlunca ve nıkrîse ziyâde eyler.
Def-i mazarrat	Gülbeşeker mazarratın def eder.	Gülbeşeker mazarratın def eyler.
Gıdâ	Tatlu alma	Tatlu alma (v. 2a)
Tabî'at	Mu'tedildir, rûh-efzâdur.	Mu'tedildir, rûh-efzâdur.
Menfa'at	Yürece kuvvet verür, hafakânı giderür.	Yürece kuvvet verür.
Mazarrat	Nefsi süst eder, şehvete ziyân eder.	Kazîbe südde eyler, şehvet ziyâde eyler.
Def-i mazarrat	Gülbeşeker mazarratın def eder.	Gülbeşeker mazarratın def eyler.
Gıdâ	Ekşi alma	Ekşi alma (v. 2a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Yılan agusın def eder, safrâyı sâkin eder.	Bel ağrısın def eder, safrâyı sâkin eyler.
Mazarrat	Şehvete ve mefâsıl zahmetine ve sızıya ziyân eder.	Şehvete ve mu'âlece zahmetine ve sızıya ziyâde eder.
Def-i mazarrat	Eski şarâb mazarratın def eder.	Eski şarâb mazarratın def eyler.
Gıdâ	Zerdâlû	Zerdâlû (v. 2a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Issı mi'deye gâyet eyüdü, yürek harâretin giderür.	Issı mi'deye eyüdü, kusmak getirür.
Mazarrat	Mi'deye ziyân eder, kusmak getirür.	Gülbeşeker mazarratın def eyler.
Def-i mazarrat	Gülbeşeker mazarratın def eder.	Issı mi'deye eyüdü, yürek harâretin giderür.
Gıdâ	Kavun	Kavun (v. 2b)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Mi'deyi eyü eder, yüz rengini eyü eder.	Mi'deyi eyü eder, bevl rengin getirür.

Mazarrat	İştihâyı giderür, mi'deyi süst eder.	İştihâyı giderür, mi'deyi süst eyler.
Def-i mazarrat	Sikencübîn mazarratın def eder.	Sikencübîn mazarratın def eyler.
Gıdâ	Bâdem	Bâdem (v. 2b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Yürece sıhhat verür.	Yürece sıhhat verür.
Mazarrat	Çok yemek iştihâyı dutar.	Çok yemek iştihâyı tutar.
Def-i mazarrat	Ekşiler mazarratın def eder	Ekşiler mazarratın def eyler
Gıdâ	İgde	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Şarâb içen tıfl edinse mest olmaya.	
Mazarrat	Mi'deyi kurıdır, dimâga zarar eder, âvâzı dutar.	
Def-i mazarrat	Kand şeker mazarratın def eder.	
Gıdâ	'Unnâb	'Unnâb (v. 2b)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Kanı gâyet sâfi eder, yürece gâyet kuvvet verür.	Kanı sâfi eyler, yürece gâyet kuvvet verür.
Mazarrat	Mi'deyi süst eder.	Mi'deyi süst eder.
Def-i mazarrat	Yeşil kişnîc mazarratın def eder.	(?) ¹¹ kişmiş mazarratın def eder.
Gıdâ	Kestâne	Kesdâne (v. 2b)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Mi'deye gâyet kuvvet verür.	Mi'deye gâyet kuvvet verür.
Mazarrat	Hayzı ve ru'afi sâkin	Safrâyı ve kanı sâkin ve

¹¹ Bu kelimeyi TS nüshasında yer aldığı gibi “yeşil” şeklinde okumak mümkünse de arkasından gelen kişmiş (kuş üzümü; kişmiş üzümü) kelimesi sebebiyle tercih edilmemiştir. Hacimli bir müfret deva kitabı olan *Nizamü'l-Edviye*'de de unnabın zararlarından korunmak için “kişnîc üzümü ve siyah üzüm” yenilmesi gerektiği yazmaktadır. *Nizamü'l-Edviye*, s. 628

	eder.	kabz eyler.
Def-i mazarrat	Girde ve büryân mazarratın def'eder.	Girde ve büryân mazarratın def'eyler.
Gıdâ	Mevizek	
Tabî'at	Mu'tedildir.	
Menfa'at	Kızduran sıtmaya fâyide eder.	
Mazarrat	Dişleri ve tabiat sâkin süst eder.	
Def-i mazarrat	Bâdem ve fistuk mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Bakla	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Öksürüğe ve sıtmaya fâyide eder.	
Mazarrat	Gözi kamaşdurur ve nûrına ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Günlük ile döğülmiş kemnûn ile tuz mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Keçiboynuzu	
Tabî'at	Hâr, yabisdür.	
Menfa'at	Sogulcanı kırar ve yüz rengi getirür.	
Mazarrat	Geç hazm olur ve teni kurıdır.	
Def-i mazarrat	Sirke mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Sıfanah	Sıfanah (v. 3a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Tabî'ata gıdâ verür, öksürüğe fâyide eder.	Tabî'ata gıdâ verür, öksürüğe fâ'ide eyler.
Mazarrat	Mi'deye çok ziyân eder.	Mi'deye çok ziyân eyler.
Def-i mazarrat	Girde ve büryân def'-i mazarratdur.	Girde ve büryân mazarratın def' eyler.
Gıdâ	Helyûn (v. 88a)	
Tabî'at	Har, ratbdur.	

Menfa'at	Süddeyi giderür, şehveti ziyâde eder.	
Mazarrat	Mi'deyi süst eder, baş agrıdur.	
Def-i mazarrat	Ekşi enâr mazarratın def eder.	
Gıdâ	Sarmısak	Sarımsak (v.3a)
Tabi'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Cümle aguları fâyet eder, şehveti arturur.	Beden sularına çok fâ'ide eyler.
Mazarrat	Beyne ve göze zararı vardır.	Baş agrısın getirür.
Def-i mazarrat	Ekşi aş mazarratın def eder.	Sirke ve yogurd mazarratın def eder.
Gıdâ	Sogan	Sogan (v. 3a)
Tabi'at	Hâr, ratbdur.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Beden sularına çok fâyide eder.	Cümle agulara fâ'ide eder, şehveti arturur.
Mazarrat	Baş agrısın getirür.	Beyne ve göze ziyân eyler.
Def-i mazarrat	Sirke ve yogurd mazarratın def eder.	Ekşi aş mazarratın def eder.
Gıdâ	Bâzıncân	Bâzıncân (v. 3a)
Tabi'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Mi'deye kuvvet verür, göz nûrın arturur.	Mi'deye kuvvet verür, göz nûrın arturur.
Mazarrat	Agız ve sevdâ agrılarının arturur ve ahlâtı arturur.	Agız ve sevdâ agrılarında arturur ve ahlâ[tı] arturur.
Def-i mazarrat	Yag ve sirke mazarratın def eder.	Sirke ve yag mazarratın def eyler.
Gıdâ	Birinc	
Tabi'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Mi'deye gâyet kuvvet verür, tabi'ata kuvvet verür.	
Mazarrat	Kûlnc rencin arturur.	
Def-i Mazarrat	Sâde yag mazarratın def eder.	

Gıdâ	Birinc darısı	
Tabî'at	Germ, ratbdur.	
Menfa'at	Gögsi yumşak dutar, âvâzı açar.	
Mazarrat	Mi'deye çok ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Bâdem yağı def eder.	
Gıdâ	Na'nâ	Na'nâ (v. 3a)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Sovuk ta'âmla yese 'azîm fâidesi vardır.	Sovuk ta'âmla yese 'azîm fâide eder.
Mazarrat	Susuzluk getirür, dimâga ziyân eder.	Susuzluk getirür, dimâga ziyân eder.
Def-i mazarrat	Kerefis mazarratın def eder.	Kerefis mazarratın def eder.
Gıdâ	Tere-i Horâsânî	Tere-i Horâsânî (v. 3b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Yürece kuvvet verür ve gönle ferah verür.	Yürece kuvvet verür ve gönle ferah verür.
Mazarrat	Göze ziyân eder, dimâğı muhît eder.	Göze ziyân eyler ve dimâğı muhît eyler.
Def-i mazarrat	Mârûl ve bal mazarratın def eder.	Mârûl ve bal mazarratın def eyler.
Gıdâ	Ak tut	Ak dut (v. 2b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Agız agrısına ve hunnâk agrısına gâyet nâfi'dür.	Agız agrısına ve sâk rencine gâyet nâfi'dür.
Mazarrat	Karın agrısın belürdür.	Gâyet geç hazm olur, karın agrısın belürdür.
Def-i mazarrat	Isırigan mazarratın def eder.	İtrifil mazarratın def eyler.
Gıdâ	Darı	Tarı (v. 3a)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Gögsi yumşak dutar, kabz eder.	Gögsi yumşak tutar ve kabz eder.
Mazarrat	Karın agrısına ve dimâga ziyân eder.	Karın agrısına ve dimâga ziyân eyler.

Def-i mazarrat	(?) mazarratın def ^c eder.	(?) ¹² mazarratın def ^c eder.
Gıdâ	Kara tut	Kara dut (v. 2b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	İshâle ve safrâya gâyet nâfi'dür.	İshâle ve safrâya gâyet nâfi'dür.
Mazarrat	Gâyet geç hazm olur.	Gâyet geç hazm olur.
Def-i mazarrat	Mastakî ve günlük mazarratın def ^c eder.	Mastakî ve günlük mazarratın def ^c eyler.
Gıdâ	Kara üzüm	Kara üzüm (v. 3b)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Bagırsak agrısının getirür.	Bagırsak agrısının giderür.
Mazarrat	Kanı göyündürür, sevdâyı arturur.	Kanı göyündürür, sevdâyı ziyâde eyler.
Def-i mazarrat	Hıyâr mazarratın def ^c eder.	Hıyâr mazarratın def ^c eyler.
Gıdâ	Kurî encîr	Kurî encîr (v. 3b)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Cemîf ^c aguların tiryâkıdur, bogazı yumşak dutar.	Cemîf ^c agular ki [nâfi'dür], bogazı yumşak dutar.
Mazarrat	Ta'âmı hazm eder, mi'deye ziyân eder.	Ta'âmı hazm etdürmez, mi'deye ziyân eder.
Def-i mazarrat	'Asel mazarratın def ^c eder.	Şeker mazarratın def ^c eyler.
Gıdâ	Karbuz	
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	
Menfa'at	Kurî ve ıssı zahmetlere gâyet nafi'dür.	
Mazarrat	Hazma ziyânı vardır.	
Def-i mazarrat	Şeker mazarratın def ^c eder.	
Gıdâ	Tâze hurmâ	
Tabî'at	Hâr, ratbdur, ba'zılar	

¹² AE قانبيير - TS قسايين

	mu'tedildür.	
Menfa'at	Sovumış mi'deye fâyide eder.	
Mazarrat	Bogaza ve âvâza ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Kurumış haşhâş mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Fıstık	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	İshâle ve safrâya gâyet nâfi'dür.	
Mazarrat	Geç hazm olur.	
Def-i mazarrat	Bal mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Ceviz	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Mi'deye kuvvet verür, dişleri agardur.	
Mazarrat	Bogaza ve âvâza ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Haşhâş mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Hindistân cevizi	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Gâyet zîrek eder, dimâğı ter eder.	
Mazarrat	Gâyet tez hazm olur.	
Def-i mazarrat	Şeker mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Arpa	Arpa (v. 3b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Kanı sâfi, gögsi yumşak dutar.	Kanı sâfi ve gögsi yumşak eder.
Mazarrat	Karnı ve yüregi yellendürür.	Karnı ve yüregi yellendürür.
Def-i mazarrat	Kişnîc ve üzüm mazarratın def' eder.	Kişniş mazarratın def' eyler.

Gıdâ	Bugday	Bugday (v. 3b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Mesâneye ve bagırsaga gâyet nâfi'dür.	Mesâneye ve bagırsaga eyüdür.
Mazarrat	Hayzı ve ru'âfi dutar.	Hayzı ve [ru'âfi] dutar.
Def-i mazarrat	Büryân ve girde mazarratın def eder.	Büryân ve girde mazarratın def eyler.
Gıdâ	Nohûd	
Tabî'at	Hâr, ratbdur	
Menfa'at	Nıkrîse eyüdür, şehveti ziyâde eder.	
Mazarrat	Yüregi za'ff süst eder.	
Def-i mazarrat	Semiz koyun eti mazarratın def eder.	
Gıdâ	Bögrülce	Bögrülce (v. 3b)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Teni semirdür, kuvveti ve şehveti ziyâde eder.	Teni semirdür, kuvveti ve şehveti ziyâde eder.
Mazarrat	Göze ve dimâga ziyân eder.	Göze ve dimâga ziyân eyler.
Def-i mazarrat	Hardel tohmı mazarratın def eder.	Tohm-ı hardel mazarratın def eyler.
Gıdâ	Mercimek	Mercimek (v. 4a)
Tabî'at	Mu'tedildür.	Mu'tedildür.
Menfa'at	Kanı sâkin eder, göz nûrını arturur.	Kanı sâkin eder, gözün nûrun arturur.
Mazarrat	Mâl-i hûlyâ getürür, sevdâyı ziyâde eder.	Mâl-i hûlyâ getürür, sevdâyı arturur.
Def-i mazarrat	Şalgam, çügündür mazarratın def eder.	Şalgam ve çügündür mazarratın def eder.
Gıdâ	Katâyıf (v. 88b)	
Tabî'at	Germ, yâbisdür.	
Menfa'at	Yüregi kuvvetlü, kanı sâfi eder.	
Mazarrat	Baş agrısın getürür.	
Def-i mazarrat	Mârûl mazarratın def eder.	

Gıdâ	Kızıl gül	Kızıl gül (v. 4a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur ve (?) bâriddür (?).	Kokusu hâr tab'dur.
Menfa'at	Tabî'atı nerm, teni kuvvetlü eder.	Tabî'atı nerm eyler, teni kuvvetlü eder.
Mazarrat	Zükâm belürdür.	Zükâ(m) belürdür.
Def-i mazarrat	Ak sandal mazarratın def eder.	Ak sandal mazarratın def eder.
Gıdâ	Gül suyu	Gül suyu (v. 4a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Hafakâna ve yürek agrısına eyüdür.	Hafakâna ve yürek hafakânına eyüdür.
Mazarrat	İshâl eder.	İshâl eder.
Def-i mazarrat	Şarâb-ı huss mazarratın def eder.	Şarâb-ı hâs mazarratın def eder.
Gıdâ	Sumâk aş	Sumâk (v. 4a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Mi'deyi pâk eder, iştihâ getirür.	Mi'deyi pâk eder, iştihâ-yı sâvuk getirür.
Mazarrat	Gögse, âvâza çok ziyânı vardır.	Gögse ve âvâza çok ziyânı vardır.
Def-i mazarrat	Şîrûgan mazarratın def eder.	Ekşi aş mazarratın def eder.
Gıdâ	Herîse	Herîse (v. 4a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Şehveti ziyâde eder, tene kuvvet verir.	Şehveti ziyâde eder, tene kuvvet verir.
Mazarrat	Safrâyı ziyâde eder.	Safrâyı ziyâde eder.
Def-i mazarrat	Ekşi aş mazarratın def eder.	(silik) def eder.
Gıdâ	Zirvâ	Zirvâ (v. 4a)
Tabî'at	Mu'tedil, latîfdür.	Mu'tedil, latîfdür.
Menfa'at	Dimâga, cigere gâyet eyüdür.	Dimâga ve cigere eyüdür.
Mazarrat	Bagırsaklara gâyet ziyân eder.	Bagırsaga ziyân eder.
Def-i mazarrat	Ekşi enâr def-i	Sükkerî helvâ mazarratın

	mazarratdur.	def eder.
Gıdâ	Kalye	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Şehveti ziyâde eder, teni kuvvetlü eder.	
Mazarrat	Mi'deyi süst eder, baş agrıdur.	
Def-i mazarrat	Hîle mazarratın def eder.	
Gıdâ	Kadın tuzlugu aş	Kadın tuzluğu (v. 4b)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Cigere ve verem rencine gâyet eyüdü.	Cigere ve vereme rencine eyüdü.
Mazarrat	Kûlunc zahmetüñ belürdür.	Kûlunc zahmetüñ belürdür.
Def-i mazarrat	Sükkerî helv[â] mazarratın def eder.	Sükkerî helvâ mazarratın def eder.
Gıdâ	Kuş eti	Kuş eti (v. 4b)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Bârid tab'udur.
Menfa'at	Yelleri sâkin kılar.	Yelleri sâkin kılar.
Mazarrat	Ahlâtı ziyâde eder.	Ahlât ziyâde eder.
Def-i mazarrat	Sirke mazarratın def eder.	Sirke mazarratın def eder.
Gıdâ	Turna eti	Turna eti (v. 4b)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Şehveti ziyâde eder, mi'deye kuvvet verür.	Şehveti ziyâde eder, mi'deye kuvvet verür.
Mazarrat	Mefâsıla ve sızıya eyü degıldür.	Mefâsıla ve bele ve sızıya eyüdü.
Def-i mazarrat	Dârçîn, zencebîl mazarratın def eder.	Dârçîn, zencebîl mazarratın def eder.
Gıdâ	Tavşan eti	[Tavşan] eti¹³ (v. 4b)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Bârid, yâbisdür.

¹³ TS nüshasındaki sıralamada “Tavşan eti” maddesinin mukabili AE nüshasında “Kuş eti”dir. Ancak verilen bilgilerin bir kısmı “Tavşan eti” maddesiyle uyumludur. Ayrıca “Kuş eti” maddesi iki sıra üstte verilmiştir. Bu sebeple müstensih hatası olduğu düşünülerek metinde düzeltilmiştir.

Menfa'at	Kanı sâkin edüp eski zahmetleri belürdüp zâyil eder.	Kanı sâkin eder, eski zahmetleri zâ'il eder.
Mazarrat	Mâl-i hûlyâ getürür, geç hazm olur.	Mâl-i hûlyâ getürür, geç hazm olur.
Def-i mazarrat	Zencebîl mazarratın def eder.	Sumâk mazarratın def eder.
Gıdâ	Geyik eti	Âhû eti (v. 4b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür	Hâr, yâbisdür
Menfa'at	Kûlunca ve lakveye fâyide eder.	Kûlunca ve lakve[ye] fâ'ide eder.
Mazarrat	Uyhusuzluk getürür, fikürlü eder.	Uyhu[suz]luk getürür, fikürlü eder.
Def-i mazarrat	Sumâk mazarratın def eder.	Zencebîl mazarratın def eder.
Gıdâ	Arslan eti	Arslan eti (v. 4b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Kanı sâkin edüp yürege fâyide eder.	Kanı sâkin eder, yürege fâ'ide eder.
Mazarrat	Mâl-i hûlyâ getürür, sevdâyı arturur.	Mâl-i hûlyâ getürür, sevdâyı ziyâde eyler.
Def-i mazarrat	Zencebîl mazarratın def eder.	Kişîr ve kemmûn mazarratın def eder.
Gıdâ	Kaplan eti	Kaplan eti (v. 5a)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Ayak agrısına gâyet eyüdür.	Ayak agrısına gâyet eyüdür.
Mazarrat	Hazm gâyet geç olur, mi'deye ziyân eder.	Hazm geç olur.
Def-i mazarrat	Kişnîc ve kemmûn mazarratın def eder.	Kişîr ve kemmûn mazarratın def eder.
Gıdâ	At eti	At eti (v. 5a)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür	Hâr, yâbisdür,
Menfa'at	Sızılara eyüdür.	Sızulara eyüdür.
Mazarrat	Bevâsîr rencin belürdür.	Bevâsîr rencin belürdür.

Def-i mazarrat	Selence mazaratın def eder.	(?) ¹⁴ mazaratın def eder.
Gıdâ	Büyük balık	Büyük balık (v. 5a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Tene kuvvet verür, şehveti ziyâde eder.	Tene kuvvet verür, şehveti ziyâde eyler.
Mazarrat	Susuzluk getirür.	Susuzluk getirür.
Def-i mazarrat	Şarâb mazarratın def eder.	Şarâb mazarratın def eder.
Gıdâ	Paça	Paça (v. 5a)
Tabî'at	Mu'tedil, latîfdür.	Mu'tedil, latîfdür.
Menfa'at	Dimâga ve kazîbe kuvvet verür.	Dimâga, kazîbe kuvvet verür.
Mazarrat	Kûlunc zahmetin belürdür.	Kûlunc zahmetin belürdür.
Def-i mazarrat	Ekşi aş mazarratın def eder.	Ekşi aş mazarratın def eder.
Gıdâ	Baş beynisi	Baş beynisi (v. 5a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Teni semirdür, yumşak eder, göz nûrın getirür.	Teni semirdür ve yumşak kılur ve göz nûrın açar.
Mazarrat	Kusmak ve safrâyı getirür.	Kusmak ve safrâ getirür.
Def-i mazarrat	Kekük ve tuz mazarratın def eder.	Kekük ve tuz mazarratın def eder.
Gıdâ	Kuzı başı	Kuzı başı (v. 5a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Dimâga çok fâyide eder, yüz rengin getirür.	Dimâga çok fâ'ide eder ve yüz [r]engin getirür.
Mazarrat	Mi'deyi bozar.	Mi'deyi bozar.
Def-i mazarrat	Hardel mazarratın def eder.	Hardel mazarratın def eder.
Gıdâ	Tavuk eti	Tavuk eti (v. 5b)
Tabî'at	Mu'tedildür.	Mu'tedildür.
Menfa'at	Dimâgi ter ve latîf eder,	Dimâgi kuru ve latîf dutar,

	şehveti arturur.	şehveti arturur.
Mazarrat	Teni kurı eder, giciyik getirür.	Teni kurı eyer ve giciyik getirür.
Def-i mazarrat	Leymûn suyu mazarratın def eder.	Leymûn suyu mazarratın def eder.
Gıdâ	Serçe eti	Serçe eti (v. 5b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Tene kuvvet verür, şehveti ziyâde eder.	Tene kuvvet verür, şehveti ziyâde eyler.
Mazarrat	Yürekde harâret belürdür, kanı çok eder.	Yürek harâretin belürdür.
Def-i mazarrat	Ekşi turşî mazarratın def eder.	Turşî mazarratın def eder.
Gıdâ	Bıldırcın eti	Bıldırcın eti (v. 5b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Şehveti ziyâde ve iştiyhâya kuvvet verür.	Şehveti ziyâde eder, tene kuvvet verür.
Mazarrat	Safrâyı arturur, ciger harâretine yaramazdur.	Ciger harâretine yaramazdur.
Def-i mazarrat	Kişnic ve sirke mazarratın def eder.	Kişnic ve sirke mazarratın def eder.
Gıdâ	Terhâne aşî	Terhâne aşî (v. 6b)
Tabî'at	Mu'tedildür.	Mu'tedildür.
Menfa'at	Şehveti ziyâde eder, iştiyhâya kuvvet verür.	Şehveti ziyâde eder, iştiyhâya [kuvvet verür].
Mazarrat	Safrâyı arturur.	Safrâyı arturur.
Def-i mazarrat	Leymûn suyu mazarratın def eder.	Leymûn suyu mazarratın def eder.
Gıdâ	Koruk aşî (v. 89a)	Koruk aşî (v. 6b)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Safrâyı keser, 'ataşî def eder.	Safrâyı keser, 'ataşî def eder.
Mazarrat	Gögse ve âvâza ziyân eder.	Gögse ve âvâza ziyân eder.
Def-i mazarrat	Bâdem mazarratın def eder.	Bâdem içi mazarratın def eder.
Gıdâ	Tâze yogurd	

Tabî'at	Hâr, yâbisdür, mu'tedildür.	
Menfa'at	Gögse ve şişe fâyide eder.	
Mazarrat	Isıtma getirür.	
Def-i mazarrat	Gülbeşeker mazarratın def eder.	
Gıdâ	Ekşi yogurd	
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	
Menfa'at	Susuzluk getirür.	
Mazarrat	Diş etine ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Engübîn mazarratın def eder.	
Gıdâ	Sütli birinc	
Tabî'at	Mu'tedildür.	
Menfa'at	Teni semirdür, yumşak dutar, şehveti ziyâde eder.	
Mazarrat	Safrâyı arturur.	
Def-i mazarrat	Kand şeker mazarratın def eder.	
Gıdâ	Senbûse	
Tabî'at	Galîzdür.	
Menfa'at	Teni semirdür ve kuvvet verür.	
Mazarrat	Gâyet geç hazm olur.	
Def-i mazarrat	Eski şarâb mazarratın def eder.	
Gıdâ	Kabak	
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	
Menfa'at	'Ataşı def eder, ıssı mizâca fâyide eder.	
Mazarrat	Mi'deye ziyân eder, iştihâyı giderür.	
Def-i mazarrat	Ekşi mazarratın def eder.	
Gıdâ	Zeytûn	

Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Şehveti ziyâde eder.	
Mazarrat	Hazm güçdür.	
Def-i mazarrat	Tuzlu kekik mazarratın def eder.	
Gıdâ	Kaz yumurdası	Kaz yumurtası (v. 6b)
Tabî'at	Mu'tedildür.	Mu'tedildür.
Menfa'at	Teni semirdür, gâyet kuvvet verir.	Teni semirdür, kuvvet verir.
Mazarrat	Kûlunca ziyân eder.	Kûlunca ziyân eder.
Def-i mazarrat	Şarâb mazarratın def eder.	Tuzla kekük mazarratın def eder.
Gıdâ	Büryân	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Teni semirdür, şehveti ziyâde eder, kuvvet verir.	
Mazarrat	'Ataş getirür.	
Def-i mazarrat	Şarâb mazarratın def eder.	
Gıdâ	Yâsemen yağı	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Dimâga kuvvet verir.	
Mazarrat	Fâlice ve lakveye ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Şarâb mazarratın def eder.	
Gıdâ	Gül yağı	
Tabî'at	Mu'tedildür.	
Menfa'at	Dimâga ve âvâza gâyet eyüdüdür.	
Mazarrat	Kanı galîz eder.	
Def-i mazarrat	Gülâb mazarratın def eder.	
Gıdâ	Belesân yağı	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Bedeni yumşak dutar,	

	giciyigi giderür.	
Mazarrat	Dimâga zarar eder.	
Def-i mazarrat	Za'ferân mazarratın def eder.	
Gıdâ	Tirit	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Tabî'at tahlîl eder ve bedeni arı eder.	
Mazarrat	Âvâza, yüze ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Çig bal mazarratın def eder.	
Gıdâ	Kâsnî köki	Kâsnî köki (v. 7b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Yürece kuvvet verür, yüz rengin hûb eder.	Yürece kuvvet verür, yüz rengin hûb eder.
Mazarrat	Biraz kurılığı vardır.	Birez ku[rı]lugu vardır.
Def-i mazarrat	Gülâb-ı cülâbî mazarratın def eder.	Gülâ[b] ve 'asel mazarratın def eder.
Gıdâ	Mersîn	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Yürece ve mi'deye kuvvet verür.	
Mazarrat	Dimâga ve göze zarar eder.	
Def-i mazarrat	Benefşe kokmak mazarratın def eder.	
Gıdâ	Buz suyu	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Ta'âmı tîz hazm eder.	
Mazarrat	Öksürük getirür.	
Def-i mazarrat	Eski şarâb mazarratın def eder.	
Gıdâ	Gülbeşeker	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Yürece kuvvet verür, teni arı eder.	
Mazarrat	Birez harâ[re]ti ziyâde	

	eder.	
Def-i mazarrat	Sikencübîn mazarratın def eder.	
Gıdâ	Gülengübîn	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Teni kuvvetlü eder, yürege safâ verür.	
Mazarrat	Bogaza, âvâza ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Gülâb-ı cülâbî mazarratın def eder.	
Gıdâ	Benefşe	Benefşe (v. 9a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Sovımış dimâga fâyide eder.	Sovımış dimâga fâ'ide eder.
Mazarrat	Kâfûr kokusu olmayıcak dimâga zarar eder.	Kâfûr kokusu almayıcak dimâga [zarar eder].
Def-i mazarrat	Za'ferân kokusu mazarratın def eder.	Za'ferân mazarratın def eder.
Gıdâ	Nergis	Nergis (v. 7a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Yürekde süddeyi zâyil eder.	Yürekde süddeyi zâ'il eder.
Mazarrat	Biraz süst eder.	Birez süst eder.
Def-i mazarrat	Sandal kokusu mazarratın def eder.	Sandal kokusu mazarratın def eder.
Gıdâ	Sûsen	Sûsen (v. 7a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Dimâga müfiddür, göz nûrın arturur.	Dimâga müfiddür, göz nûrın arturur.
Mazarrat	Baş agrısın getürür.	Baş agrısın getürür.
Def-i mazarrat	Benefşe kokmak mazarratın def eder.	Benefşe kokmak mazarratın def eder.
Gıdâ	Sıgır eti	Sıgır eti (v. 5b)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Issı mizâcluya gâyet eyüdür.	Issı mizâclu kişi[ye] eyüdür.

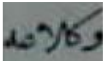
Mazarrat	Sevdâyı ziyâde eder.	Sevdâ ziyâde eyler.
Def-i mazarrat	Zencebîl mazarratın def eder.	Zencebîl mazarratın def eder.
Gıdâ	Buzagi eti	Buzagi eti (v. 5b)
Tabî'at	Mu'tedildür.	Mu'tedildür.
Menfa'at	Mi'deye muvâfıkdur, teni semirdür.	Şehveti ziyâde eyler, mi'deye muvâfıkdur, teni semirdür.
Mazarrat	Tihâla muzırdur.	Tihâla muzırdur.
Def-i mazarrat	Füfûl mazarratın def eder.	Füfûl mazarratın def eder.
Gıdâ	Kaz eti (v. 89b)	Kaz eti (v. 6a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Teni semirdür, dimâga fâyide eder.	Hastaya gıdâ-i latîfdür, yemek üstine eyüdü.
Mazarrat	Siñirle[re] ziyân eder.	Mi'deye ziyân eder.
Def-i mazarrat	Eski şarâb mazarratın def eder.	Leymûn suyu mazarratın def eder.
Gıdâ	Keçi eti	Keçi eti (v. 6a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Ciger harâretine gâyet eyüdü.	Ciger harâretine eyüdü.
Mazarrat	Kûlnc belürdür.	Kûlnc belürdür.
Def-i mazarrat	Bal helvâsı mazarratın def eder.	Bal helvâsı mazarratın def eder.
Gıdâ	Tuzlu balık	Tuzlu balık (v. 6b)
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Cigere kuvvet verür, şehveti artırur.	Cigere kuvvet verür, şehveti artırur.
Mazarrat	Kara bahak getürür.	Kara bahak getürür.
Def-i mazarrat	Eski şarâb mazarratın def eder.	Eski şarâb mazarratın def eder.
Gıdâ	Koyun eti	Koyun eti (v. 6a)
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	Hâr tab'dur.
Menfa'at	Cemî' mizâca fâyide eder.	Cemî' mizâca fâ'ide eyler.
Mazarrat	Mi'deye ziyân eder ve	Mi'deye ziyânı var, ishâl

	iştihâya zarar eder.	görür.
Def-i mazarrat	Kadın tuzluğu mazarratın def eder.	Kadın tuzluğu mazarratın def eder.
Gıdâ	Ufak balık	Uvak balık (v. 6a)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Yürece kuvvet verür, teni pâk eyler.	Yürece kuvvet, teni pâk eyler.
Mazarrat	Baş agrısının belürdür.	Baş agrısının belürdür.
Def-i mazarrat	Yaglu aş mazarratın def eyler.	Yaglu aş mazarratın def eder.
Gıdâ	Ekşi enâr	
Tabî'at	Serd ve terdür.	
Menfa'at	Yürece kuvvet verür, idrâr-ı bevl eder.	
Mazarrat	Kûlunca ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Bal ile hurmâ perverdesi mazarratın def eder.	
Gıdâ	Sirke-i hâlis	
Tabî'at	Serd, yâbisdür.	
Menfa'at	Safrâyı sâkin eder, iştihâ getirür.	
Mazarrat	Dimâga ve 'asaba ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Cevâriş-i şeker mazarratın def eder.	
Gıdâ	Nân-ı fatîr	
Tabî'at	Bukrât eydür, galîzdür.	
Menfa'at	Âdem tenine muvâfıkdur, sivilceye nâfi'dür.	
Mazarrat	Karna yel getirür.	
Def-i mazarrat	Eski şarâb ki zencebîl ile perverde ola, mazarratın def eder.	
Gıdâ	Nân-ı kûmâc*	Hamîrsiz etmek (v. 9a)

* Sayfa kenarında "Hamîrsiz etmek ki boğaca derler" ibaresi yer almaktadır.

Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Hasta âdeme eyüdü.	Kanı ziyâde eder ve yüz rengin getirür.
Mazarrat	Giç hazm olur.	Teni kızdurur, giciyik eder.
Def-i mazarrat	Kızıl şarâb mazarratın def eder.	Paça yağı mazarratın def eder.
Gıdâ	Nân-ı birinc	Pirinc etmegi (v. 9a)
Tabî'at	Serd ve huşkdur.	Bârid, yâbisdür.
Menfa'at	Bâdem yağıyla yağlandukda sîneye ve bagırsaga yumşaklık verür.	Kabz-ı ishâl eder, cigere kuvvet verür.
Mazarrat	Giç hazm olur.	Yerakan belürdür.
Def-i mazarrat	Kuyruk yağı mazarratın def eder.	Yağluca mazarratın def eder.
Gıdâ	Darı etmegi	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Mi'deye, şişe fâyide eder, tene kuvvet verür.	
Mazarrat	Giç hazm olur.	
Def-i mazarrat	Ayva şarâbı mazarratın def eder.	
Gıdâ	Fındık	
Tabî'at	Hâr ve ratbdur.	
Menfa'at	Dimâga kuvvet verür, şehveti ziyâde eder.	
Mazarrat	Mi'deye ağırlık getirür.	
Def-i mazarrat	Engübîn mazarratın def eder.	
Gıdâ	E(n)gübîn	
Tabî'at	Hârdur.	
Menfa'at	Gögse fâyide eder.	
Mazarrat	Cigere ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Şarâb-ı mu'tedil mazarratın def eder.	
Gıdâ	Kand şeker	Kand şeker (v. 8b)

Tabî'at	Hâr ve ratbdur.	Mu'tedil, latîfdür.
Menfa'at	Tabî'atı yumşak eder.	Gögse ve (?) ¹⁵ gâyet fâ'ide eder.
Mazarrat	Susuzluk getirür.	Cigere ziyân eder.
Def-i mazarrat	Ekşi enâr mazarratın def eder.	Ekşi alma mazarratın def eder.
Gıdâ	Kızıl şarâb	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Bedeni semirdür, gönle kuvvet verür.	
Mazarrat	Cigere za'f verür, ziyân eder.	
Def-i mazarrat	‘Ûd suyu mazarratın def eder.	
Gıdâ	Şarâb-ı zerd	
Tabî'at	Bârid, hârdur.	
Menfa'at	Dükeli zehirlere tiryâkdur, alma ile yiyeler ve göreler.	
Mazarrat	Er kuvvetine zarar eder.	
Def-i mazarrat	Tatlu ve ekşi alma suyu mazarratın def eder.	
Gıdâ	Tarhûn	Tarhûn (v. 7a)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Ta'âmla hoşdur.	Dişleri agrıdır.
Mazarrat	Susuzluk getirür.	'Ataş ve harâreti ziyâde eder.
Def-i mazarrat	Kerefisle bile yiyince mazarratın def eder.	Kerefis mazarratın def eder.
Gıdâ	Şarâb-ı kühen	
Tabî'at	Hâr ve yâbisdür.	
Menfa'at	Pîrlere kuvvet verür ve rûha kuvvet verür.	
Mazarrat	Sâde yalnız içene ziyân eder.	

Def-i mazarrat	Gül suyuyla göreler, mazarratın def eder.	
Gıdâ	Issı su	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Mi'deyi balgamdan pâk eder.	
Mazarrat	Cigere süstlük verir.	
Def-i mazarrat	Gülâbla içeler.	
Gıdâ	Kar suyu	
Tabî'at	Bârid ve yâbisdür.	
Menfa'at	Hâzım gıdâdur.	
Mazarrat	Sızıya ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Şarâb-ı mu'tedil hurûca def-i mazarratdur.	
Gıdâ	Buz suyu	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Süst mi'deye kuvvet verir.	
Mazarrat	Gögse, bogaza ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Şarâb-ı kühen mazarratın def eder.	
Gıdâ	Yagmur suyu	
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	
Menfa'at	Cigere fâyide eder, gıdâ hazm eder.	
Mazarrat	'Asabı süst eder, ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Issı su ve mu'tedil şarâb mazarratın def eder.	
Gıdâ	Çeşme suyu	
Tabî'at	Hâr ve yâbisdür.	
Menfa'at	Mi'deye, cigere fâyide eder.	
Mazarrat	Cigere ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Hummâs şarâbı ve ekşi enâr şarâbı mazarratın	

	def eder.	
Gıdâ	Za'feran (v. 90a.)	Za'feran (v. 7b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Az yiyecek yüze nûr verür, arkaya kuvvet verür.	Yürece kuvvet verür, yüz rengin ziyâde eder.
Mazarrat	Ziyâde yemek iştihâyı giderür, kusmak getirür.	İştihâyı sâkıt eder, gönli döndürür.
Def-i mazarrat	Sikencübîn mazarratın def eder.	Şarâb-ı humâde (?) ¹⁶ mazarratın def eder.
Gıdâ	Füfûl ve zencebîl	Füfûl (v. 7a)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Hâr, yâbisdür.
Menfa'at	Mi'deyi ve cigeri eyü eder.	Balgama ve mi'deye fâ'ide eder.
Mazarrat	Bogazı kurı eder.	Tende kanı göyündürür.
Def-i mazarrat	Sikencübîn mazarratın def eder.	Temürhindî mazarratın def eder.
Gıdâ		Zencebîl (v.7a)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Mi'deye ve bele çok fâ'ide eder.
Mazarrat		Bogaza ziyân eyler, (?) ¹⁷ südde galebe eder.
Def-i mazarrat		Sikencübîn mazarratın def eder.
Gıdâ	Sandal	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Baş agrısına, gönül kızdurmasına eyüdüdür.	
Mazarrat	Âvâza yemesi ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Nebât ve gülâb mazarratın def eder.	

16

جمادى

17

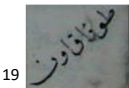
نوسه

Gıdâ	Kâfûr	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Gönle, dimâga kuvvet verür.	
Mazarrat	Arkaya elem verür.	
Def-i mazarrat	Benefşe ve nîlûfer mazarratın def eder.	
Gıdâ	Misk	Misk (v. 8b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Göze nûr arturur.	Cigere ve mesâneye fâ'ide eder.
Mazarrat	Dimâga ziyân eder.	'Ataş getirür.
Def-i mazarrat	Gülâb mazarratın def eder.	Nâr mazarratın def eder.
Gıdâ	'Anber	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Pîrlere fâyide verür; yürege ve dimâga kuvvet verür.	
Mazarrat	Safrâvî mizâca ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Tâze hıyâr mazarratın def eder.	
Gıdâ	'Ûd	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Agız kokusun eyü eder.	
Mazarrat	Cigere ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Nebât-ı mısırî mazarratın def eder.	
Gıdâ	Hardel	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Balgama ve bele eyüdür.	
Mazarrat	Dimâga ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Sirke mazarratın def eder.	
Gıdâ	Penîr-i tâze	Tâze peynîr (v. 9a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Tabî'at bürüdet üzere

		latîfdür.
Menfa'at	Tabî'atı nerm eder.	Âdemi semirdür.
Mazarrat	Südde getürür.	Çok yemekden kavukda ve yürekde taş hâsıl olur.
Def-i mazarrat	Engübîn mazarratın def eder.	Ceviz, 'asel mazarratın def eder.
Gıdâ	Kurî penîr	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Tab'î mülâyim dutar.	
Mazarrat	Mi'deye ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Semiz ot yemekle mazarratın def eder.	
Gıdâ		Sıgır dili (v. 5b)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Dimâga kuvvet [verür], göz nûrın arturur.
Mazarrat		Sovuk mizâca zarar eyler.
Def-i mazarrat		Cevâriş mazarratın def eder.
Gıdâ		Keklik eti (v. 6a)
Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Teni semirdür, dimâga fâ'ide eyler.
Mazarrat		Siñirlere ziyân eder.
Def-i mazarrat		Eski şarâb mazarratın def eder.
Gıdâ		Çil eti (v. 6a)
Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Hastaya gıdâ-i latîfdür.
Mazarrat		Hayz ziyâde eder.
Def-i mazarrat		Issı şôrbâ mazarratın def eder.
Gıdâ		(?)¹⁸ aşısı (v. 6b)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.

Menfa'at		Balgamı mahv eyler.
Mazarrat		'Ataş ve kara bahak getirür.
Def-i mazarrat		Bâdem yağı mazarratın def' eder.
Gıdâ		Nohûd suyu (v. 6b)
Tabi'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Tene kuvvet verür, nıkrîse eyüdür.
Mazarrat		Safrâyı arturur.
Def-i mazarrat		Koruk suyu mazarratın def' eder.
Gıdâ		Na'nâ suyu (v. 7a)
Tabi'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Yürece kuvvet [verür], ishâli sâfi eder.
Mazarrat		Ciger harâretin arturur.
Def-i mazarrat		Şarâb mazarratın def' eder.
Gıdâ		Kerefis (v. 7b)
Tabi'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Yürek süddelerin def' eder.
Mazarrat		Baş agrısın getirür.
Def-i mazarrat		Mârûl mazarratın def' eder.
Gıdâ		Kebere (v. 7b)
Tabi'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Mi'deye kuvvet verür.
Mazarrat		Kavuka (silik) eder.
Def-i mazarrat		Sirke ve bal mazarratın def' eder.
Gıdâ		Turak ot (?)¹⁹ (v. 7b)

Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Şehveti ziyâde eder, bevâsire eyüdüdür.
Mazarrat		Agza, dimâga zarardur.
Def-i mazarrat		Şîrûgan mazarratın def' eder.
Gıdâ		Mârûl (v. 7b)
Tabî'at		Bârid tab'dur.
Menfa'at		Kanı sâff eder, bedeni mu'tedil eder.
Mazarrat		Göze ve beyne ziyân eder.
Def-i mazarrat		Kerefis mazarratın def' eder.
Gıdâ		Kendene (v. 8a)
Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Balgama ve bel agrısına fâ'ide eder.
Mazarrat		Dimâga ve göze ziyân eyler.
Def-i mazarrat		Sirke mazarratın def' eder.
Gıdâ		Kâsen (?)²⁰ (v. 8a)
Tabî'at		Bârid tab'dur.
Menfa'at		Issı cigere gâyet fâ'ide eder.
Mazarrat		Gâyet hazm[a] zarardur.
Def-i mazarrat		Kadın tuzluğu mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarâb-ı nârenc (v. 8a)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Issı mi'deye çok fâ'ide eder.
Mazarrat		Endâmlara ziyân eder.
Def-i mazarrat		Zencebîl mazarratın def' eder.

Gıdâ		Şarâb-ı leymûn (v. 8a)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Ta'âmı hazm [etdürür], kuvveti ziyâde eder.
Mazarrat		Kulûnc belürdür.
Def-i mazarrat		Helîle mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarab-ı rummân (v. 8a)
Tabî'at		Mu'tedil, latîfdür.
Menfa'at		Yürece kuvvet verür, şehveti ziyâde eder.
Mazarrat		Safrâyı karışdurur.
Def-i mazarrat		Şarâb-ı (?) ²¹ mazarratın def' eder.
Gıdâ		Sikencübîn (v. 8a)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Mizâcı ıssı kişiye nâfi'dür.
Mazarrat		Kûlunc ve ishâl belürdür.
Def-i mazarrat		Gülbeşeker mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarab-ı alma (v. 8b)
Tabî'at		Latîf, hafîf, mu'tedildür.
Menfa'at		Yürece kuvvet verür, şehveti ziyâde eder.
Mazarrat		Safrâyı ziyâde eder.
Def-i mazarrat		Şarâb-ı (?) ²² mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarab-ı ayva (v. 8b)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür. Ba'zılar mu'tedildür dediler.
Menfa'at		Tabî'at latîf eder.

Mazarrat		Bogaza ve âvâza ziyân eder.
Def-i mazarrat		(?) ²³ mazarratın def eder.
Gıdâ		Bal (v. 8b)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Cismi pâk ve yumşak eder.
Mazarrat		Safrâya ziyân eder.
Def-i mazarrat		Sirke mazarratın def eder.
Gıdâ		Pâlûde (v. 8b)
Tabî'at		Hâr, tab'dur.
Menfa'at		Sovmuş dimâga fâ'ide eder.
Mazarrat		Yürekde belüren kanı galîz eder.
Def-i mazarrat		Ekşi enâr mazarratın def eder.
Gıdâ		Küllice (?)²⁴ (v. 9a)
Tabî'at		Mu'tedil, latîfdür.
Menfa'at		Teni semirdür ve kuvvet verür, iştihâyı ziyâde eder.
Mazarrat		Cigerde südde belürdür.
Def-i mazarrat		Ekşi aş mazarratın def eder.
Gıdâ		Zencebîl (v.7a)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Mi'deye ve bele çok fâ'ide eder.
Mazarrat		Bogaza ziyân eyler, (?) ²⁵ südde galebe eder.
Def-i mazarrat		Sikencübîn mazarratın

23 بردباط لغافی

24 کاجیه

25 بنوسه

		def' eder.
Gıdâ	Sandal	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Baş ağrısına, gönül kızdurmalarına eyüdür.	
Mazarrat	Âvâza yemesi ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Nebât ve gülâb mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Kâfûr	
Tabî'at	Bârid, yâbisdür.	
Menfa'at	Gönle, dimâga kuvvet verir.	
Mazarrat	Arkaya elem verir.	
Def-i mazarrat	Benefşe ve nîlûfer mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Misk	Misk (v. 8b)
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	Bârid tab'dur.
Menfa'at	Göze nûr artırur.	Cigere ve mesâneğe fâ'ide eder.
Mazarrat	Dimâga ziyân eder.	'Ataş getirür.
Def-i mazarrat	Gülâb mazarratın def' eder.	Nâr mazarratın def' eder.
Gıdâ	'Anber	
Tabî'at	Hâr, ratbdur.	
Menfa'at	Pîrlere fâyide verir; yüreğe ve dimâga kuvvet verir.	
Mazarrat	Safrâvî mizâca ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Tâze hiyâr mazarratın def' eder.	
Gıdâ	'Ûd	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Agız kokusun eyü eder.	
Mazarrat	Cigere ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Nebât-ı mısırî	

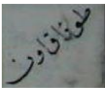
	mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Hardel	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Balgama ve bele eyüdür.	
Mazarrat	Dimâga ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Sirke mazarratın def' eder.	
Gıdâ	Penîr-i tâze	Tâze peynîr (v. 9a)
Tabî'at	Bârid, ratbdur.	Tabî'at bürüdet üzere latîfdür.
Menfa'at	Tabî'atı nerm eder.	Âdemi semirdür.
Mazarrat	Südde getürür.	Çok yemekden kavukda ve yürekde taş hâsıl olur.
Def-i mazarrat	Engübîn mazarratın def' eder.	Ceviz, 'asel mazarratın def' eder.
Gıdâ	Kurî penîr	
Tabî'at	Hâr, yâbisdür.	
Menfa'at	Tabî' mülâyim dutar.	
Mazarrat	Mi'deye ziyân eder.	
Def-i mazarrat	Semiz ot yemekle mazarratın def' eder.	
Gıdâ		Sığır dili (v. 5b)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Dimâga kuvvet [verür], göz nûrın arturur.
Mazarrat		Sovuk mizâca zarar eyler.
Def-i mazarrat		Cevâriş mazarratın def' eder.
Gıdâ		Keklik eti (v. 6a)
Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Teni semirdür, dimâga fâ'ide eyler.
Mazarrat		Siñirlere ziyân eder.
Def-i mazarrat		Eski şarâb mazarratın def' eder.
Gıdâ		Çil eti (v. 6a)

Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Hastaya gıdâ-i latîfdür.
Mazarrat		Hayz ziyâde eder.
Def-i mazarrat		Issı şôrbâ mazarratın def eder.
Gıdâ		(?)²⁶ aşısı (v. 6b)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Balgamı mahv eyler.
Mazarrat		'Ataş ve kara bahak getirür.
Def-i mazarrat		Bâdem yağı mazarratın def eder.
Gıdâ		Nohûd suyu (v. 6b)
Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Tene kuvvet verür, nıkrîse eyüdü.
Mazarrat		Safrâyı arturur.
Def-i mazarrat		Koruk suyu mazarratın def eder.
Gıdâ		Na'nâ suyu (v. 7a)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Yürece kuvvet [verür], ishâli sâfi eder.
Mazarrat		Ciger harâretin arturur.
Def-i mazarrat		Şarâb mazarratın def eder.
Gıdâ		Kerefis (v. 7b)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Yürek süddelerin def eder.
Mazarrat		Baş agrısın getirür.
Def-i mazarrat		Mârûl mazarratın def eder.
Gıdâ		Kebere (v. 7b)

Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Mî'deye kuvvet verir.
Mazarrat		Kavuka (silik) eder.
Def-i mazarrat		Sirke ve bal mazarratın def eder.
Gıdâ		Turak ot (?)²⁷ (v. 7b)
Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Şehveti ziyâde eder, bevâsire eyüdüdür.
Mazarrat		Agza, dimâga zarardur.
Def-i mazarrat		Şîrûgan mazarratın def eder.
Gıdâ		Mârûl (v. 7b)
Tabî'at		Bârid tab'dur.
Menfa'at		Kanı sâfi eder, bedeni mu'tedil eder.
Mazarrat		Göze ve beyne ziyân eder.
Def-i mazarrat		Kerefis mazarratın def eder.
Gıdâ		Kendene (v. 8a)
Tabî'at		Hâr tab'dur.
Menfa'at		Balgama ve bel agrısına fâ'ide eder.
Mazarrat		Dimâga ve göze ziyân eyler.
Def-i mazarrat		Sirke mazarratın def eder.
Gıdâ		Kâsen (?)²⁸ (v. 8a)
Tabî'at		Bârid tab'dur.
Menfa'at		Issı cigere gâyet fâ'ide eder.
Mazarrat		Gâyet hazm[a] zarardur.

27

28

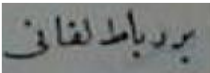

Def-i mazarrat		Kadın tuzluğu mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarâb-ı nârenc (v. 8a)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Issı mi'deye çok fâ'ide eder.
Mazarrat		Endâmlara ziyân eder.
Def-i mazarrat		Zencebîl mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarâb-ı leymûn (v. 8a)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Ta'âmı hazm [etdürür], kuvveti ziyâde eder.
Mazarrat		Kulûnc belürdür.
Def-i mazarrat		Helîle mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarab-ı rummân (v. 8a)
Tabî'at		Mu'tedil, latîfdür.
Menfa'at		Yürece kuvvet verür, şehveti ziyâde eder.
Mazarrat		Safrâyı karışdurur.
Def-i mazarrat		Şarâb-ı (?) ²⁹ mazarratın def' eder.
Gıdâ		Sikencübîn (v. 8a)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür.
Menfa'at		Mizâcı ıssı kişiye nâfi'dür.
Mazarrat		Kûlunc ve ishâl belürdür.
Def-i mazarrat		Gülbeşeker mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarab-ı alma (v. 8b)
Tabî'at		Latîf, haffif, mu'tedildür.
Menfa'at		Yürece kuvvet verür,

		şehveti ziyâde eder.
Mazarrat		Safrâyı ziyâde eder.
Def-i mazarrat		Şarâb-ı (?) ³⁰ mazarratın def' eder.
Gıdâ		Şarab-ı ayva (v. 8b)
Tabî'at		Bârid, yâbisdür. Ba'zılar mu'tedildür dediler.
Menfa'at		Tabî'at latîf eder.
Mazarrat		Bogaza ve âvâza ziyân eder.
Def-i mazarrat		(?) ³¹ mazarratın def' eder.
Gıdâ		Bal (v. 8b)
Tabî'at		Hâr, yâbisdür.
Menfa'at		Cismi pâk ve yumşak eder.
Mazarrat		Safrâya ziyân eder.
Def-i mazarrat		Sirke mazarratın def' eder.
Gıdâ		Pâlûde (v. 8b)
Tabî'at		Hâr, tab'dur.
Menfa'at		Sovmuş dimâga fâ'ide eder.
Mazarrat		Yürekde belüren kanı galîz eder.
Def-i mazarrat		Ekşi enâr mazarratın def' eder.
Gıdâ		Küllice (?)³² (v. 9a)
Tabî'at		Mu'tedil, latîfdür.
Menfa'at		Teni semirdür ve kuvvet verir, iştihâyı ziyâde eder.
Mazarrat		Cigerde südde belürdür.

30

31

32

Def-i mazarrat		Ekşi aş mazarratın def eder.
	Toplam deva 121	Toplam deva 93

Sonuç

Fevâid-i Kemalpaşazâde, Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin sağlıkla ilgili eserlerinden biridir. Eserde, dönemin tıp anlayışı olan Hıtlar Nazariyesine uygun olarak gıdalar/müfret devaların tabiatları, vücuda yararları, zararları ve bu zararlardan korunma yollarından bahsedilmektedir.

Fevâid klasik bir müfredat kitabı değildir. Burada gaye, günlük diyet içinde yer alan gıdaların sağlığa yarar ve zararlarını ve zararlarından korunmak için alınacak tedbirleri, herkesin anlayabileceği şekilde bildirmektir. Zira Osmanlı tıbbında gerek sağlığın korunmasında gerekse hastalıkları tedavi etmede besinler önemi rol oynamaktaydılar. Kemalpaşazâde de bu derlemeyle bir el kitabı ortaya koymak istemiş olmalıdır. Eserin tablo hâlinde düzenlenmiş olması kullanımı kolaylaştırmış, ancak içerdiği bilgiler hayli yüzeysel kalmıştır.

Eser derlemedir, ancak kaynaklarıyla ilgili bir bilgiye rastlanmaz. Sadece birer kez Galen ve Hipokrat zikredilmiştir.

Tespit edebildiğimiz iki nüsha bulunmaktadır. Topkapı Müzesi nüshasında 121, Ali Emiri nüshasında 93 madde başı vardır. Birinde olup diğerinde olmayan 21 madde başı ile beraber toplam 142 gıda/deva tespit edilmiştir.

İncelediğimiz nüshalar çeşitli istinsah hataları, yazım yanlışları ile maluldür; bu durum metnin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak üçüncü bir nüshanın bulunmasıyla veya en azından çelişkili maddeler için, başka müfredat kitaplarından hareketle sağlam bir metin oluşturulabilir.

Kaynakça

- Arıcı, Müstakim (2021). “İslâm Coğrafyasında Salgınlar Tarihinin Sessiz Kaynakları: Taun/Veba Risaleleri Literatürü”. *Nazariyat*, C. 7 S. 1, s. 93-148.
- Aydın, Mükerrerem Bedizel Zülfikar (2005). “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Deva’ Kullanımı ve ‘Müfredat’ Eserlerinin Genel Özellikleri”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 6, S. 2, s. 299-315.
- Bayat, Ali Haydar (2003). “Türk-İslâm Tıbbında Bahnâmeler ve Tifaşî'nin Rücû'uş-Şeyh ile's-Sıbâh fi'l-Kuvveti 'ale'l-Bâh'ı”. *Tıp Tarihi Araştırmaları 11*, s. 149.
- Dalkıran, Sayın (1996). “İbn-i Kemal'in Tılsımât Risâlesi”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 104, s. 195-208.
- Demir, Halis – Kemal Çatılı (2019). “İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, s. 151-178.
- İhsanoğlu, E. (Ed.). (2008). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi I (OTBLT)*. İstanbul: IRCICA Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (Ed.). (2006). *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi I (OTTBLT)*, İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Karasoy, Yakup (2009). *Tutmacı, Eski Oğuz Türkçesiyle Yazılmış Bir Tıp Kitabı Tabiatnâme*. Konya: Palet Yayınları.
- Kırbyık, Kasım (2012). “Tîfâşî”. *İslam Ansiklopedisi*. C.41. İstanbul: TDV Yayınları. s.149.
- Kemapaşazâde. *Risâle-i Kemalpaşazâde*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi: 159/1. v.1a-8a.
- Kemalpaşazâde. *Fevâid-i Kemalpaşazâde*. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi: 1687/3. v. 87b-90a.
- Sakızlı İsa Efendi (2019). *Nizamü'l-Edviye*. (Haz. M. Bedizel Aydın - Sibel Murad). Ankara: TÜBA Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi: 26.

- Saraç, M. A. Yekta (1995). *Şeyhülislam Kemal Paşazade; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Sarı, Nil (2008). "Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam". *Türk Mutfağı* (Ed. A. Bilgin – Ö. Samancı). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. s. 137-151.
- Sarı, N. ve Zülfikar M. B. (1992, Mayıs). "Beslenme ile Sağlık Arasında Kurulan İlişki ve Tabiatnâme". *Bursa Tıp Tarihi Günleri Sempozyumu (14-15 Mayıs 1992) Konferans ve Bildiri Özetleri*. İstanbul. s. 26.
- Şen, Ahmet Tunç (2017). "Practicing Astral Magic in Sixteenth-Century Ottoman Istanbul: A Treatise on Talismans Attributed to Ibn Kemāl (d. 1534)". *Magic, Ritual, and Witchcraft* C. 12 S.1. s. 66-88.
- Turan, Şerafettin (2002). "Kemalpaşazâde". *İslam Ansiklopedisi*. C.25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 238-263.

Beyan ve Açıklamalar

1. Araştırmacılar çalışmaya aynı oranda katkı sunmuşlardır.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.